

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gender constitutionalism achter de dijken

Leijten, A.E.M.; Loof, J.P.; Lawson, R.

Citation

Leijten, A. E. M. (2024). Gender constitutionalism achter de dijken. In J. P. Loof & R. Lawson (Eds.), *Diverse mensen en gelijke rechten anno 2024: Essays ter gelegenheid van het emeritaat van prof. Titia Loenen als hoogleraar Mensenrechten en diversiteit* (pp. 113-117). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4194934>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4194934>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Ingrid Leijten

1 INLEIDING

Het thema gelijkheid loopt als een rode draad door het werk van Titia. Daarin krijgt ook de gelijkheid tussen vrouw en man bijzondere aandacht. Niet al te lang geleden schreven wij samen met Jan-Peter Loof nog een bijdrage voor een bundel getiteld 'Universitair voorkeursbeleid en de spanning tussen juridische randvoorwaarden en de sociale werkelijkheid'.¹ In deze bijdrage sta ik eveneens stil bij dit aspect van gelijkheid, en wel tegen de achtergrond van het constitutionele recht. Waar de ontwikkelingen op het gebied van de mensenrechten bijvoorbeeld niet stilstaan, is het de vraag of constituties daarmee steeds in de pas lopen. Of óns grondwettelijke bestel in dit kader voldoende te bieden heeft. Ik verklap alvast: wat mij betreft mag het wel een tandje meer. In wat volgt licht ik dit toe.

2 FEMINISTISCH CONSTITUTIONALISME

In de internationale literatuur valt de afgelopen jaren steeds meer te lezen over *care constitutionalism*, ofwel het 'constitutionalisme van zorg'.² Daarin staan niet alleen de relaties tussen overheid en burger, maar ook die tussen burgers onderling centraal. Dat het private publiek is, is niets nieuws. Toch is het niet gek dat dit onderwerp juist de laatste jaren in de belangstelling staat. Zo maakte de coronapandemie duidelijk en zichtbaar hoe belangrijk zorg en zorgrelaties zijn. In die tijd nam de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen toe, of verscheen althans aan de oppervlakte. Inderdaad, het constitutionalisme

1 Ingrid Leijten, Titia Loenen & Jan-Peter Loof, 'Universitair voorkeursbeleid en de spanning tussen juridische randvoorwaarden en de sociale werkelijkheid', in: L.W. Verboeket, J.E. van den Brink, A. Drahmman, M.J. Jacobs & R. Ortlep (red.), *Bestuursrecht in het echt: Vriendenbundel voor prof. mr. drs. Willemien den Ouden*, Deventer: Wolters Kluwer, p. 539-551.

2 Dit onderwerp komt ook terug in mijn brief aan de Staatscommissie rechtsstaat van 2 augustus 2023, te raadplegen via <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/onderwerpen/brieven/brieven>.

van zorg kan worden geplaatst binnen de kritische, rechtsfeministische theorieën, of anders gezegd, *gender constitutionalism*.

En daarover publiceerde Ruth Rubio-Marín in 2022 een belangwekkend boek: *Global Gender Constitutionalism and Women's Citizenship*.³ Belangwekkend, omdat het trends en ontwikkelingen wereldwijd in kaart brengt, en zo ook kan laten zien waar wij in Nederland zo ongeveer staan.

Rubio-Marín onderscheidt vier vormen van gender constitutionalisme: *exclusionary constitutionalism*, *inclusive constitutionalism*, *participatory constitutionalism*, en *transformative gender constitutionalism*. Bij het constitutionalisme waarin uitsluiting centraal staat, speelt gelijkheid tussen mannen en vrouwen geen rol. Dat wil zeggen: het wordt gekenmerkt door het miskennen van die gelijkheid en een 'two-track citizenship'-model. Stemrecht voor vrouwen betekende nog niet dat dat anders werd, het 'head-and-master'-idee waarbij beslissingen konden worden genomen door de man – en zonder toestemming van zijn vrouw – bleef tot ver in de 20^e eeuw relevant. Egalitair, of inclusief gender-constitutionalisme daarentegen gaat uit van de formele gelijkheid tussen mannen en vrouwen en wordt gekenmerkt door een streven naar een gender-neutrale constitutionele orde. Rechters speelden in de laatste decennia van de vorige eeuw een rol in het tegengaan van genderstereotypen. Met name participatie op de arbeidsmarkt stond daarbij centraal.

3 VOLWAARDIGE GELIJKHEID

Van een 'women's participatory turn' in bredere zin kunnen we echter pas spreken sinds het einde van de jaren tachtig. Ook in de politiek spelen vrouwen sinds die tijd een meer gelijkwaardige rol. Ze hebben niet alleen, formeel gezien, gelijke rechten, maar participeren ook toenemend op gelijke voet. Dit gaat gepaard met discussies over voorkeursbeleid, pariteit, en werd in die tijd bovendien gekenmerkt door gedachtevorming over multiculturalisme en daarmee aandacht voor intersectionaliteit. De laatste vorm van constitutionalisme die Rubio-Marín onderscheidt, noemt zij *transformative*. In het nieuwe millennium, constitutionalisme

'is gradually coming to terms with the need to fully disestablish the foundational gender order; to constitutionally recognize the centrality of social reproduction; and to craft more egalitarian, plural, and democratic family structures as a constitutional imperative, meaning those in which patriarchal power structures are overcome, gender roles challenged, and severe and systematic forms of autonomy limitation and exploitation identified as constitutionally relevant.'⁴

3 Ruth Rubio-Marín, *Global Gender Constitutionalism and Women's Citizenship. A Struggle for Transformative Inclusion*, Cambridge University Press 2022.

4 Ibid., p. 17.

Dit laatste is in lijn met wat Julie Suk in haar recente boek *After misogyny* duidelijk probeert te maken: dat er nog steeds sprake is van *overempowerment* van mannen en *overentitlement* van de maatschappij op onbetaalde en ondergewaardeerde bijdragen van vrouwen, en dat dit ook een kwestie van (het constitutionele) recht is.⁵

4 WAAR STAAT NEDERLAND?

Rubio-Maríns vier vormen van gender constitutionalisme – met bijbehorende tijdvakken – lijken opeenvolgende fasen te zijn – waar een constitutionele orde doorheen moet om als modern te kunnen gelden. Toch benadrukt zij dat het niet per definitie gaat om een evolutionair pad, dat overal ter wereld wordt afgelegd. In dit licht is het enerzijds een beetje flauw om Nederland aan haar categorisering te ‘toetsen’; anderzijds vormt deze wel een mooie *backdrop* voor enkele bespiegelingen over waar wij staan.

Wellicht valt bij voorbaat niet te verwachten dat een grondwet afkomstig uit 1814/15 net zo goed past in het huidige tijdgewricht als jongere exemplaren. Tegelijkertijd kan dat nauwelijks een excuus zijn: waar gelijkheid doorgaans als belangrijk ideaal wordt gezien, en we erkennen dat het sociale (bestaanszekerheid, om maar wat te noemen) kwetsbaar is en meer nadruk behoeft,⁶ zou ook de Grondwet daar toch aan moeten bijdragen?

Inderdaad, in de oude Nederlandse Grondwet, die bovendien lastig te wijzigen is, staat vooral ‘het nodige’. Illustratief is dat daarin slechts dat wordt opgenomen wat daarvoor ‘rijp’ is; de geschiedenis leert dat dat vooral betreft ‘wat al is’ – zoals de sociale grondrechten ten tijde van de verzorgingsstaat –, niet dat wat ‘zou moeten zijn’. De ruimte die de Grondwet laat is er voor de polderende actoren, die daar door de jaren heen aardig mee uit de voeten konden. Dit gegeven vormt aldus een extra contingente factor die de inhoud en ontwikkeling van onze Grondwet bepaalt.

In de termen van Rubio-Marín kan zeker gesteld worden dat in Nederland sprake is van *inclusive constitutionalism*, met gelijke formele rechten. Ook aan participatie van vrouwen schort het niet, al blijven discussies over quota gevoelig en worden pleidooien voor pariteit in de politiek en de constitutionele of wettelijke structuren om dat te bewerkstelligen nauwelijks serieus genomen. Een blog dat ik hierover – met mijn collega Rodrigo Kaufmann – schreef, kon

5 Julie C. Suk, *After Misogyny. How the Law Fails Women and What to Do about It*, University of California Press 2023.

6 Zie ook het rapport van de Staatscommissie rechtsstaat, *De gebroken belofte van de rechtsstaat*, juni 2024, te raadplegen via <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/onderwerpen/> rapport.

rekenen op nul inhoudelijke reacties.⁷ En dat terwijl de partij die kort daarvoor als grootste in de Tweede Kamer was gekozen, slechts zeven van haar 37 zetels met vrouwen vulde (sinds de kabinetsvorming zijn het er bovendien nog maar vier!).

Van *transformative gender constitutionalism* valt in Nederland bovendien moeilijk te spreken. De als ‘zorgtaken’ van de overheid geformuleerde sociale grondrechten vormen een alibi voor zeer geringe juridische werking. Ze zeggen bovendien niets over de waarde van zorg van burgers voor burgers, en de cruciale maar ook ondergewaardeerde rol van vrouwen daarin. Zorg gaat hier dus niet alleen over ‘werken in de zorg’, maar ook over thuis de boel draaiende houden, mantelzorg voor ouders of anderen. Zorg voor de wereld om ons heen is een ander aspect dat in de theorievorming over het constitutionalisme van zorg vermoedelijk een toenemende rol gaat spelen.

Maar onze constitutie bestaat toch niet enkel uit de Grondwet? Zijn we niet open naar internationaal recht en zijn ‘vrouwenrechten’ over die band niet afdoende verankerd? Ik ben daar niet zo zeker van, vooral niet in tijden waarin het internationale en Europese recht vaak genoeg wordt weggezet als lastig obstakel; verdragen als dingen die je gemakkelijk op kunt zeggen. Omgekeerd stemt het grondwetswijzigingsvoorstel om in de Grondwet een bepaling op te nemen omtrent gezins- en familieleven ook niet onverminderd hoopvol.⁸ Ja, dergelijke rechten zouden kunnen bijdragen aan rechten op kinderopvang, financiële en andere ondersteuning. Tegelijkertijd, zoals ook de Afdeling advisering van de Raad van State opmerkt, lijkt het voorstel ‘gezinsleven’ op een beperkte en niet-inclusieve manier uit te leggen, die bovendien niet in lijn is met hoe die notie in de context van verschillende verdragen wordt uitgelegd.⁹

Het is een bekend dilemma: verwijzingen in grondwetten naar bijvoorbeeld ‘moeders’ hebben in verschillende landen een emancipatoire werking gehad, maar kunnen ook essentialisme in de hand werken (‘moeders horen thuis te blijven’). In het slechtste geval zijn het wolven in schaapskleren, die niet ten doel hebben meer gelijkheid te bewerkstellingen, en ook niet om de status quo te verankeren, maar om stappen terug te zetten.

Over *backlash* gesproken. Ook daar wijdt Rubio-Marín een hoofdstuk aan, waarin de wijdverbreide discussie over (het verbieden van) abortus uiteraard een hoofdrol speelt. Ook in de Tweede Kamer duikt deze op, en toch lijken we in Nederland te denken dat zolang extreme en conservatieve krachten geen meerderheid hebben, we hier – ook in het constitutionele recht – geen halszaak van hoeven te maken. Nederland mag dan een progressief land bij uitstek zijn,

7 Rodrigo Kaufmann en Ingrid Leijten, ‘Vrouwen kiezen: de (ontbrekende) discussie over pariteit’, blog op nederlandrechtsstaat.nl, 30 januari 2024.

8 *Kamerstukken II* 2023/24, 36 459, nr. 2, nr. 3.

9 Advies van de Afdeling advisering van de Raad van State van 27 maart 2024, W01.24.00059/1.

wat de vormen van constitutionalisme die Rubio-Marín identificeert laten zien, is dat dat voor onze constitutionele orde, en de Grondwet in het bijzonder, niet het geval is.

5 SLOTOPMERKING

Verankering in de Grondwet van alles wat we belangrijk vinden, is geen doel, en ook geen oplossing. Maar laten we er wel voor zorgen dat vragen over vrouwenrechten, pariteit, en zorg niet beperkt blijven tot discussies over internationale mensenrechten of specifieke rechtsgebieden zoals het familierecht, maar ook dieper doordringen in het *mainstream* staatsrechtelijke debat. Met Titia's werk in mijn achterhoofd hoop ik daaraan in elk geval een steentje te kunnen bijdragen.